

КУЛЬТУРА ОСОБИСТОСТІ ДОСЛІДНИКА-ГУМАНІТАРІЯ

У статті з'ясовується зміст культури особистості вченого як лідера наукової школи. На прикладі наукових і науково-навчальних праць відомого лінгводидакта Марії Пентилюк акцитується увага на такі риси особистості дослідника-гуманітарія, як пошук істини, духовна гідність, правдивість. Розглядаються окремі аспекти вияву мовної індивідуальності вченого.

Ключові слова: культура науково-дослідницької діяльності, дослідник-гуманітарій, лінгводидакт, мовна індивідуальність.

Як зберегти і розвинути самобутність особистості учня і студента у глобалізованому світі? Це складне питання в центрі уваги педагогічної громади. Однак динамічне сьогодення загострює увагу і до іншого важливого питання: носіями яких інтелектуальних якостей і моральних чеснот мають бути особистості викладачів вищої і, насамперед, вищої філологічної школи.

Зі зміною ціннісних орієнтирів і залученням, зокрема до вивчення мови таких галузей, як семіотика, прагматика, психологія, розширюється і доповнюється спектр функціональних обов'язків викладача-лінгводидакта, котрий опікується професійним становленням учителів-словесників. В освітянських колах його почесно величають носієм гуманітарної культури, менеджером, психологом, знавцем методичних законів і лінгводидактичних тонкощів, майстром живого педагогічного слова. Однак передусім особистість лінгводидакта має відзначатися "українською елітарністю" (Л.Мацько).

Такою українською елітарністю пронизані праці доктора педагогічних наук, професора Марії Іванівни Пентилюк. Прогностичні ідеї відомого вченого слугують методологічним підґрунтям становлення методики навчання української мови. Фундаментальні положення когнітивної і комунікативної методики дослідниці мають знайти належне місце в курсі методики викладання української мови у вищих закладах освіти.

Особливості розвитку інтелектуальної еліти, її науковий авторитет, культурні цінності і пріоритети лідера наукової школи досліджують у контексті наукознавства (Д.Зербіно, В.Красєвський), філософії людиноцентризму (В.Кремень), філософії, педагогіки і психології добра і культури (І.Зязюн), професійної педагогіки (С.Гончаренко, О.Дубасенюк, Г.Кловак, Н.Ничкало, О.Отич, С.Сисоєва, Л.Хомич), соціології (О.Коновець), психології духовності, честі і гідності (В.Рибалка, Е.Помиткін), стилістики наукового тексту (Є.Баженова, М.Котюрова, Л.Мацько, П.Селігей).

З урахуванням ключових ідей, представлених у концептуальних працях названих вище авторів, у межах статті на прикладі наукових і науково-навчальних текстів доктора педагогічних наук, професора Марії Іванівни Пентилюк з'ясуємо зміст культури особистості дослідника-гуманітарія. Плідний науковий доробок (статті, монографії, шкільні і вузівські підручники з лінгвостилістики, загального мовознавства, методики і лінгводидактики загальноосвітньої та вищої школи, словники – усього понад 300 (!) позицій) свідчить про багатогранні сфери діяльності видатної вченої. Самобутні дослідження синтезують складні питання теоретичної лінгвістики, лінгвістики тексту, лінгводидактики середньої школи і вищої професійної освіти. Розглянемо особливості вияву індивідуальності вченого як автора наукового продукту.

Концепт "учений" у науково-довідкових джерелах [14, с. 120] характеризують як "фізичну особу (громадянина України, іноземця або особи без громадянства), яка має повну вищу освіту та виконує фундаментальні та (або) прикладні наукові дослідження й отримує наукові результати. Діяльність вченого регламентується відповідними законодавчими документами".

Натомість поняття “культура суб’єкта науково-дослідницької діяльності”, незважаючи на дефінітивне розмаїття, не дістало належного тлумачення. Нам імпонує характеристика, подана у “Психологічному словнику” за редакцією В.Войтка: “культурна людина – це не віртуоз формально-етикетної шляхетності, а інтелігент (за духовною суттю), який посідає активно-творчу життєву позицію і прагне найвищі здобутки людства, оптимальний раціоналізм діяльності спрямувати на створення творчої свободи і гідності людини як вищої цінності” [13, с.62]. Запропоноване визначення спирається на характеристики концепту особистості у сучасній філософії освіти і педагогіці (“динамічна, відносно стабільна, цілісна система інтелектуальних, соціально-культурних, морально-вольових якостей людини” [3, с.628], “інноваційна знаннева людина” [3, с.13], “сучасна соціокультурна людина, що успішно толерує у полікультурному середовищі і здатна витримати тиск глобалізаційних процесів” [5, с.75]. Безумовно, конкретні особистості характеризуються набагато ємнішим і складнішим змістом.

Як показує аналіз результатів моніторингових досліджень, проведених у 2001-2003 рр. Центром досліджень науково-технічного потенціалу та історії науки імені Г.М. Доброва НАН України [4], а у 2001 і 2006 роках Інститутом громадської думки “Квалітас”, фондом “Громадська думка” в Росії [15], професійними рисами викладача-дослідника респонденти називають розвинену методологічну рефлексію, фундаментальну підготовку, наукову ерудицію, дотримання гуманістичних принципів, чесність, порядність, інтелігентність, вихованість, ентузіазм і відданість справі, самостійність і незалежність, авторитетність, патріотизм.

Продовжити цю характеристику допомагають також публікації М.Пентилюк. Ідеться насамперед про такі якості дослідника, як високий рівень громадянської самосвідомості, прилучення до важливих гуманітарних проблем, постійний пошук істини, почуття власної гідності, соціальна відповідальність, правдивість. Л.Мацько конкретизує: “Обов’язковою рисою особистості вченого-педагога і філолога є правдивий тон... Важливо не загубити, а розвивати і зміцнювати цю рису в період набуття професійних знань і в щоденних клопотах буття, коли виникає спокуса оступитися з прагматичних міркувань” [6, с.75].

Лицарем правдивості називають колеги і вдячні учні Марії Іванівни Пентилюк. У численних вищих навчальних закладах цінують справжню інтелігентність методиста, її високий рівень емпатійності, уміння формувати істинне ставлення до наукового пошуку. Власним прикладом професор вчить працювати, закликає бути “захопленими самонавчанням і саморозвитком” (І.Зязюн).

Означені вище риси дослідника-гуманітарія ґрунтовно розгортає Н.Масюкова [5, с.49]. Наголошуючи на динамічному характері змісту культури професіонала, вчена доводить, що культура особистості розвивається разом із розвитком науково-пізнавальної діяльності, зміною вимог зі сторони культури і соціуму. Цілком умотивовано розглядає означену категорію через призму ставлення вченого до самого себе, інших людей і навколишнього світу. Такий кваліфікований аналіз спонукає дослідників-початківців оцінити ступінь власної відповідності вимогам професії, усвідомити рівень особистої відповідальності за обрану справу, цілеспрямовано і постійно вдосконалювати себе і в науковій праці побачити насамперед власні “горизонти акме”.

Культура особистості формується у щоденній праці. Образно цей стан описує Д.Зербіно: “учений – це поет-дослідник, котрий шукає думки, образи, вивчає події, психологію народу, природу. Бути вченим – це образ життя, це робота без часу. Тільки особистості із сильною волею, цілеспрямовані ідуть уперед. Але скільки необхідно сил, щоб подолати щоденну побутову і робочу суєту!” [2].

Володіючи сильним характером і глибоко вкоріненою відповідальністю, М.Пентилюк наповнює цим і внутрішній простір учнів, ненав’язливо спрямовує кожного студента, аспіранта, докторанта на вільний постійний, щоденний, щохвилинний правдивий пошук істини через сумнів і через власне серце. Дійсно, саме істина виражає “сутнісний зміст і безпосередню мету пізнавального процесу і характеризує його результат – знання як

адекватне відображення суб'єктивної і об'єктивної реальності у свідомості людини” [8, с.30]. Усім, хто чесним шляхом рухається у науково-методичному просторі, Учитель віддає часточку своєї душі. Її очі завжди палають бажанням нового і цікавого пошуку, а без такої мотивації наука “не засвітить” новими знахідками.

З особливою гостротою в дослідницьких колах сьогодні постає питання культури наукової праці, що значною мірою залежить від діяльності ефективних наукових колективів, в яких спільними зусиллями створюють інтелектуальний продукт. Результатом благородної праці М. Пентилюк є наукова лабораторія “Технологія навчання української мови в середній і вищій школі в умовах південно-східного регіону України”. У колективі – вчителі-практики і вчені-методисти. Мета діяльності – теоретично осмислити й аргументувати технологію сучасного уроку, тобто систему дій, що підвищують ефективність навчання мови, а отже, формування й розвиток комунікативно самодостатньої мовної особистості [7; 12].

У цьому колективі – все для свободи творчості. Її учні-зірочки працюють у вищих навчальних закладах Херсона, Києва, Луганська, Кривого Рогу і вже активно створюють власні науково-дослідні лабораторії й наукові осередки, продовжуючи наукові традиції мудрого наставника. Нам пощастило співпрацювати на наукових конференціях і олімпіадах з О.Горошкіною, А.Нікітіною, І.Дроздовою, то ж можемо засвідчити: у колективі шанують культуру спілкування і культуру слухання.

Вищою формою самодостатнього творчого об'єднання особистостей вважають наукову школу. Однак структурний підрозділ академічного інституту чи вищого навчального закладу може набути статусу наукової школи лише тоді, зауважує Н.Ничкало, коли в нього є оригінальна ідея, авторська чи колективна концепція, що започатковує новий напрям у науці [8, с.31]. Наукова школа – це колективний пошук нового, взаємопідтримка і пошанування іншої думки, вміння навчатися в інших і щедро ділитися власними ідеями, постійний дух творчості. Це світ особливих взаємостосунків, який формується особистістю лідера, істинним ученим-екстравертом.

Ці риси характерні науково-педагогічній школі Марії Іванівни Пентилюк, яка об'єднує провідних учених і молодих дослідників – лінгводидактів південно-східного регіону України. Серед здобутків колективу – розроблення таких способів навчання школярів української мови, що спрямовані на виховання комунікативних компетентностей, розвиток уміння вільно спілкуватися українською мовою в різних мовленнєвих ситуаціях, підготовка солідного методичного комплексу, що включає програми, шкільні підручники, посібники з методики навчання української мови, словник з української лінгводидактики та ін.

У співавторстві з колегами Марія Іванівна Пентилюк розробила концепції когнітивної та комунікативної методик [10; 11]. Метою когнітивної методики є опанування учнями глибинних значень змістових структур тексту, що втілюють мотиви та інтенції автора задля формування вмінь адекватного сприймання текстової інформації та створення власних висловлювань відповідно до комунікативної мети й наміру. Комунікативна методика зорієнтована на посилення практичної спрямованості змісту навчання мови, надання пріоритету формуванню й розвитку в учнів умінь і навичок спілкуватися в різних сферах соціального життя.

У чому ж складові успіху Вихователя широко відомої в Україні та за її межами науково-педагогічної школи?

Насамперед в умінні не пасувати перед труднощами, які завжди впевнено долає сама й оптимістично допомагає подолати їх іншим. Відомі учням і високий ступінь самовиховання і самоорганізованості наукового наставника.

У життєвій мудрості, науковій щедрості і позитивній емоційній спрямованості на кожного, хто обирає шлях у методичну науку. Підтримує кожен наукову ініціативу, скореговує дослідницькі завдання, мету, підсилює практичне значення виконаної роботи для середньої чи вищої школи, допомагає викристалізувати наукову ідею.

Особливе зацікавлення викликає мовна індивідуальність як акмеологічний інваріант професіонала. Методичні міркування майстра дидактики очікувані у філологічній аудиторії, вагомі і для фахівців інших напрямів. У науковій творчості відомої вченої виявляються кращі традиції української лінгводидактики: фундаментальність, багатоаспектність, комплексність, функціональність, системність підходу до досліджуваних явищ, відкритість до нових ідей. При широкому діапазоні лінгвістичних інтересів і методичному розмаїтті підходів до аналізу практичного матеріалу М.Пентилюк властива внутрішня цілісність.

У Марії Пентилюк власне бачення лінгводидактики. Дослідниця звертає увагу насамперед на ті її складники, які є важливими в контексті лінгводидактичних і лінгвометодичних запитів сучасної мовної освіти. Ідеться про функціональну частину методики, в якій досліджуються закономірності засвоєння мови, розв'язуються питання змісту курсу на основі лінгвістичних досліджень, вивчаються труднощі засвоєння мовного матеріалу та їх причини, визначаються принципи і методи навчання, шляхи і засоби формування комунікативної компетенції [9, с.123].

Серед актуальних проблеми сучасної лінгводидактики Марія Пентилюк вважає реалізацію стандартизованої мовної освіти у середній школі та профілізацію мовної освіти в старшій школі. Їй болить доля української мови: як зробити нашу мову мовою української нації реально, а не формально, як домогтися формування й розвитку кожної молодої людини як національно свідомої мовної особистості; які підходи й технології у цьому процесі найефективніші; як забезпечити високий рівень комунікативної компетенції учнів і студентів відповідно до вимог стандартизованої мовної освіти.

Інтегративний підхід до явищ мови, чіткі дефініції; глибина думки незбагненним чином поєднується з ясністю і простотою викладу проблеми: “Не слід плутати поняття “методика уроку” і “технологія уроку”. Перша ставить перед учителем завдання: “Що вивчати? навіщо вивчати? де навчати?”, а друга – “як навчати?”. Технологію від методики відрізняють два принципових моменти: 1) проектування майбутнього навчального процесу й 2) гарантія кінцевого результату. З цього можна зробити висновок, що методика узагальнює досвід, а технологія проектується з урахуванням умов навчання та орієнтується на кінцевий результат” [9, с.128].

Типовими рисами ідіостилу мовознавця є гармонійне поєднання загальнонаукової, філологічної, педагогічної і експресивно забарвленої лексики: “Приємно констатувати, що українська лінгводидактика активно розвивається, поповнюється новими науковими дослідженнями. Вона йде у фарватері зарубіжних методик навчання мови, спирається на надбання європейської та вітчизняної дидактики, але має своє національне обличчя й виконує завдання, що ставить перед нею Українська держава” [9, с.129].

До академічної наукової праці Марія Іванівна Пентилюк підходить з рідкісною філігранністю. Кожна дисертація проходить через руки і серце голови спеціалізованої вченої ради. Для неї властиве серйозне проникнення у тканину наукового тексту, глибинне входження в тему, уміння вирізнити в роботі справжні цінності. Стиль опрацьовується до блиску, не залишається жодних сумнівних, незрозумілих, двозначних місць. Учена завжди наполягає на звірянні цитат, дат, прізвищ. Після правок і доповнень Марії Іванівни рукопис дисертації стає більш самодостатнім і повноцінним.

Отже, культура особистості дослідника-гуманітарія – це результат і основа духовного становлення індивіда як суб'єкта наукового пізнання. Сформованість культури особистості вченого залежить від його фундаментальної підготовки, постійної копіткої розумової праці, здатності до критичного осмислення і творчого застосування певних концепцій, норм і методів пізнання, прагнення до саморозвитку тощо. Щоб бути сучасним культурно й особистісно розвинутиим ученим, треба працювати розумом і серцем.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бойко А.М. Особистість [Текст] / А.М.Бойко/Енциклопедія освіти /Акад. пед.наук України; гол. ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 628.

2. Зербино Д. Научная школа как феномен [Текст] /Дмитрий Зербино //Зеркало недели, 2004, №15.
3. Кремень В.Г. Інноваційна людина в стратегіях освіти [Текст] /В.Г.Кремень// Професійна освіта: педагогіка і психологія: Польсько-український щорічник /За ред.Т.Левовицького, І.Вільш, І.Зязюна, Н.Ничкало /Василь Кремень. – Ченстохова–Київ, 2008. – Вип. X. – С. 37-49.
4. Коновец А. От чего зависит имидж ученого [Текст] /Александр Коновец //Трибуна Украины. – 22 февраля 2010. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://ukrtribune.org.ua/ru/2010/02/vid-chogo-zalezhit-imidzh-naukovcya/>
5. Масюкова Н.А. Культура личности субъекта научно-исследовательской деятельности [Текст] / Н.А.Масюкова // Педагогика, 2008.-№1.-С. 48-56.
6. Мацько Л. Українська мова в освітньому просторі [Текст] /Любов Мацько: навч. посіб. для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня “магістр”. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2009. – 678с.
7. Методика навчання української мови в середніх освітніх закладах [Текст] / За ред. І. М. Пентилюк. – К.: Ленвіт, 2009. – 309 с.
8. Ничкало Н. Проблеми майстерності в діяльності наукових шкіл: історико-педагогічний аспект і перспектива [Текст] /Нелля Ничкало //Філософія педагогічної майстерності: Збірник наукових праць. – К.-Вінниця, 2008. – С. 25-35.
9. Пентилюк М. І. Розвиток української лінгводидактики в контексті державного стандарту базової і повної освіти в Україні [Текст] /М.І.Пентилюк //Вісник Львівського університету. Серія: Філологічні науки, 2010. – Вип. 50. – С.123-130.
10. Пентилюк М. І., Горошкіна О. М., Нікітіна А. В. Концепція когнітивної методики навчання української мови [Текст] / М.І.Пентилюк, О.М.Горошкіна, А.В.Нікітіна // Дивослово, 2004. – №8. – С. 5-9.
11. Пентилюк М. І., Горошкіна О. М., Нікітіна А. В. Концептуальні засади комунікативної методики навчання української мови [Текст] / М.І.Пентилюк, О.М.Горошкіна, А.В.Нікітіна // Українська мова і література в школі, 2006. – №1. – С. 15-20.
12. Пентилюк М. І., Окуневич Т. Г. Сучаний урок української мови [Текст] / М.І.Пентилюк, Т.Г. Окуневич. – Харків: Основа, 2007. – 147с.
13. Психологічний словник /За ред. В.Войтка. – К.: Вища шк., 1982. – 216с.
14. Регейло І.Ю. Вчений [Текст] / І.Ю.Регейло //Енциклопедія освіти /Акад. пед.наук України; гол. ред. В.Г.Кремень. – К.: Юрінком Інтер, 2008. – С. 120-123.
15. Ученый в общественном мнении. Исследования фонда “Общественное мнение” //Отечественные записки, 2002, №7. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.strana-oz.ru/>

Семенов Е.Н.

КУЛЬТУРА ЛИЧНОСТИ ИССЛЕДОВАТЕЛЯ-ГУМАНИТАРИЯ

В статье рассматривается содержание культуры личности ученого как лидера научной школы. На примере научных и научно-учебных трудов известного лингводидакта М.Пентилюк акцентируется внимание на такие черты личности исследователя-гуманитария, как поиск истины, достоинство, правдивость. Рассматриваются особенности выявления языковой индивидуальности ученого.

Ключевые слова: культура научно-исследовательской деятельности, исследователь-гуманитарий, лингводидакт, речевая индивидуальность.

Semenog O.M.

THE CULTURE OF PERSONALITY OF RESEARCHER-HUMANITARIER

The maintenance of culture of personality of scientist as a leader of scientific school is examined in the article. On the example of scientific and scientifically-educational works of well-known linguist M. I. Pentulyk is accented the attention on such lines of personality of researcher-humanitarian, as a search of truth, spiritual dignity, veracity. The features of display of language individuality of scientist are examined.

Key words: culture of scientifically-research activity, researcher-humanitarian, linguist, language individuality.